

Сліпченко В.І.

кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.13

ЗАХОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

З'ясовано існуючі недоліки слідчо-судової практики, встановлено особливості та окремі проблеми застосування кожного із заходів забезпечення кримінального провадження. Обґрунтовано доцільність системного та логічного, а не буквального тлумачення окремих норм КПК України, які регламентують повноваження прокурора при погодженні клопотання слідчого про застосування конкретного заходу забезпечення кримінального провадження. Запропоновано шляхи оптимізації слідчо-судової практики щодо застосування окремих положень КПК України.

***Ключові слова:** кримінальний процес, досудове розслідування, правовий режим інформації, заходи забезпечення кримінального провадження, процесуальна компетенція та самостійність слідчого і прокурора.*

Постановка проблеми. Функціонування нової системи заходів забезпечення кримінального провадження вимагає своєчасного і комплексного дослідження процесуального порядку та особливостей їх застосування, а також виявлення наявних недоліків слідчо-судової практики. У зв'язку з цим дослідження обраної тематики спрямовано на вирішення нагальних потреб практики в однаковому тлумаченні та застосуванні норм КПК України [1], створенні належної теоретичної бази для підготовки методичних рекомендацій з метою недопущення випадків застосування слідчими неналежних процедур та інших порушень процесуального закону [2].

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Слід зазначити, що окремі аспекти розглядуваного нами питання вже висвітлені у працях таких відомих учених і практиків, як Ю.П. Аленін, І.В. Гловюк, Ю.М. Грошевий, В.Т. Нор, М.А. Погорецький, В.В. Рожнова, С.Р. Тагієв, О.Ю. Татаров, Л.Д. Удалова, М.Є. Шумило та ін. Проте вказані дослідження лише фрагментарно торкаються проблемних питань застосування окремих видів заходів забезпечення кримінального провадження, що, з урахуванням наявної новизни розглядуваного інституту, не вирішує всіх існуючих проблем правозастосування, які, на жаль, носять системний характер.

У зв'язку з цим **мета** нашого дослідження полягає у з'ясуванні наявних особливостей та нагальних проблем у застосуванні існуючої системи заходів забезпечення кримінального провадження під час досудового розслідування.

Враховуючи предмет та межі нашого дослідження, доцільно вирішити такі завдання: визначити особливості процесуального порядку застосуван-

ня заходів забезпечення кримінального провадження; з'ясувати існуючі недоліки функціонування кожного з видів вказаних заходів; запропонувати можливі шляхи оптимізації слідчо-судової практики.

Під час нашого дослідження пропонуємо окремо зупинитися на кожному з видів заходу забезпечення кримінального провадження, не розглядаючи систему запобіжних заходів у зв'язку з тим, що вони мають іншу мету та підстави застосування і потребують самостійного наукового дослідження.

Виклад основного матеріалу. *Привід*, згідно з КПК України, полягає у примусовому супроводженні особи, до якої він застосовується, до місця її виклику в зазначений в ухвалі час посадовою особою, котра виконує ухвалу про здійснення приводу. Вказаний захід забезпечення кримінального провадження може бути застосований до особи за умови встановлення одного з двох випадків порушення процесуального обов'язку, а саме: коли особа *не прибула на виклик* слідчого/прокурора без поважних причин або коли *не повідомила про причини свого неприбуття* (ч. 2 ст. 139 КПК України). Конструкція вказаної норми не містить додаткових чи обов'язкових кваліфікуючих ознак для застосування приводу і, відповідно, підлягає прямому застосуванню (оскільки не зазначається про повторність або системність неявки чи злісність ухилення).

Слід зазначити, що в п. 5 ст. 141 КПК України серед вимог до клопотання слідчого/прокурора передбачено наведення саме «відомостей, які підтверджують *факти* здійснення виклику... та отримання особою *повістки ...*». На нашу думку, вказана конструкція не встановлює обов'язку слідчого/прокурора «чекати» настання декількох фактів нез'явлення особи за викликом, а вимагає наведення лише декількох фактів, які вказують на здійснення належного виклику. Наприклад, що він був здійснений повісткою або іншим чином (ч. 1 ст. 135 КПК), вручений особисто чи іншої допустимій Законом особі (ч. 2-5 ст. 135 КПК), безпосередньо слідчим або іншою уповноваженою особою (ч. 6 ст. 135 КПК), під розписку чи завдяки ознайомленню з її змістом іншим шляхом (ст. 136 КПК).

Наприклад, ухвалою слідчого судді Ленінського районного суду м. Харкова обґрунтовано відмовлено в задоволенні клопотання слідчого про здійснення приводу у кримінальному провадженні № 12013220510001909 у зв'язку з тим, що у клопотанні відсутні відомості, які підтверджують факт виклику гр. І., із зазначенням: прізвища та посади слідчого, який здійснював виклик; процесуального статусу, в якому перебуває викликана особа; вказівки на відповідні положення закону, які дозволяють застосувати привід.

У зв'язку з цим, на нашу думку, під час застосування приводу на практиці доцільним видається використання такого алгоритму дій слідчих (прокурорів) для отримання судового дозволу на здійснення приводу. *По-перше*, застосовувати його лише до особи, яка має певний процесуальний статус або її участь у проведенні процесуальної дії є обов'язковою. Тому у клопотанні слідчим/прокурором обов'язково повинно бути зазначено чіткий статус особи або обґрунтування необхідності його отримання.

По-друге, привід може бути застосовано лише до тієї особи, яка належним чином була повідомлена про місце, дату та час проведення процесуальної дії, але без поважних причин не з'явилася або не повідомила про причини свого неприбуття (ст. 138 КПК). Вказівка у клопотанні на такі докази та надання їх копій автоматично підтвердить покладення на особу відповідного процесуального обов'язку та наявність факту його порушення (наприклад, копія протоколу допиту підозрюваного, свідка та копія розписки про вручення повістки або документів, що підтверджують здійснення виклику іншим чином). *По-третє*, ініціювати його застосування лише після перевірки відсутності заборони застосовувати привід до такої категорії осіб, як того вимагає ч. 3 ст. 140 КПК.

Системний аналіз положень КПК України вказує, що застосування приводу не може відбутися для забезпечення проведення *допиту потерпілого*, оскільки давати свідчення – це його право, а не обов'язок (п. 6 ч. 1 ст. 56 КПК), окрім тих випадків, коли за рішенням слідчого/прокурора потерпілого залучено до участі у провадженні як свідка (ч. 7 ст. 55 КПК). Крім того, на нашу думку, *не підлягають приводу для допиту як свідки* особи, які згідно із ч. 2 ст. 65 КПК наділені відповідним імунітетом (наприклад, нотаріус, лікар, священнослужитель, журналіст та ін.).

Також слід враховувати, що клопотання слідчого про здійснення приводу, виходячи з аналізу ч. 2 ст. 140 КПК України, не потребує свого погодження з прокурором, а одразу з дотриманням вимог ст. 141 КПК України повинно подаватись слідчим на розгляд слідчого судді. Однак на практиці продовжують мати місце непоодинокі випадки погодження слідчим свого клопотання з прокурором. Вказане є помилковим та невиправданим обтяженням процедури застосування приводу і не відповідає встановленому процесуальному законом порядку.

Грошове стягнення полягає у застосуванні фінансової санкції до окремих суб'єктів кримінального провадження за невиконання покладених на них процесуальних обов'язків кримінально-процесуальним законодавством України або ухвалою слідчого судді (суду) з урахуванням їх статусу.

За загальним правилом, грошове стягнення застосовується у порядку, передбаченому главою 12 процесуального Закону, як на досудовому, так і на судовому провадженні (ч. 2 ст. 144 КПК). Системний аналіз Кодексу вказав, що, крім *неприбуття за викликом* відповідно до ч. 1 ст. 139, грошове стягнення може бути застосовано також у випадку невиконання умов *особистого зобов'язання* (ч. 2 ст. 179), *особистої поруки* (п. 1-4 ч. 5 ст. 180), *застави*¹ (ч. 8-10 ст. 182) та *умов нагляду за неповнолітнім* (ч. 5 ст. 493).

¹ Порядок звернення застави в дохід держави має свої особливості порівняно із застосуванням інших заходів забезпечення кримінального провадження, а саме лише за клопотанням прокурора або за власною ініціативою слідчого судді в судовому засіданні за участю підозрюваного, обвинуваченого, заставодавця, в порядку, передбаченому для розгляду клопотань про обрання запобіжного заходу. Застава звертається в дохід держави та зараховується до спеціального фонду Державного бюджету України й використовується у порядку, встановленому законом для використання коштів судового збору.

На нашу думку, грошове стягнення повинно стати ефективним механізмом підвищення рівня відповідальності населення до виклику, здійсненого слідчим, прокурором та судом. До такого висновку можна дійти, обрахувавши розміри грошового стягнення згідно із положеннями ч. 1 ст. 139 КПК України у 2013 р. (а саме: за клопотанням слідчого – від 286 грн. 75 коп. до 573 грн. 50 коп., а у випадку неприбуття за викликом слідчого судді (суду) – від 1147 грн. до 2 294 грн. відповідно¹). Однак вивчення матеріалів практики вказало, що слідчі та прокурори, на жаль, недооцінюють наявну спрощеність процедури та ефективність її застосування.

Наведемо лише один типовий приклад з південного регіону країни, який у цілому досить наочно відображає загальну ситуацію по державі під час першого року застосування, передусім, грошового стягнення. Так, слідчим відділом Комунарського РВ м. Запоріжжя за 6 місяців 2013 р. взагалі не ініціювалося перед слідчими суддями накладення грошового стягнення. Загалом слідчим управлінням ГУМВС України в Запорізькій області, в якому, згідно зі штатним розкладом, працює приблизно 700 слідчих, грошове стягнення як захід забезпечення кримінального провадження за вказаний період було застосовано лише чотири рази. Хоча у провадженні слідчих області за вказаний період, згідно з даними статистичної звітності, перебувало 43 023 кримінальні правопорушення. Підкреслимо, що така ситуація по державі є типовою.

Незастосування грошового стягнення на практиці опитані нами слідчі пов'язують з: відсутністю зразків відповідних процесуальних документів; нерозумінням слідчими, прокурорами та слідчими суддями чіткого механізму виконання ухвали слідчого судді, що, на їхню думку, розцінюється, як наявна неефективність його застосування; значним навантаженням кількості кримінальних проваджень на одного слідчого та недостатністю усвідомлення простоти застосування.

У зв'язку з цим вважаємо за доцільне наголосити на існуванні досить спрощеної процедури застосування грошового стягнення в КПК України, а саме:

- клопотання слідчого про застосування грошового стягнення не потребує свого погодження з прокурором (ч. 2 ст. 144);
- до клопотання слідчого потрібно додавати лише копії матеріалів, якими підтверджується покладення на особу певного процесуального обов'язку та факту його невиконання (п. 2-5 ст. 145);
- розгляд слідчим суддею клопотання є чітко визначеним у часі і не повинен перевищувати *трьох днів* з дня його надходження до суду (ч. 1 ст. 146);
- неприбуття службової особи, яка ініціювала накладення грошового стягнення, та особи, до якої воно може бути застосоване, не перешкоджає розгляду клопотання (ч. 1 ст. 146 КПК).

Крім того, поряд із запровадженням значної простоти у процедурі

¹ Вказаний розмір мінімальної заробітної плати встановлюється щороку на підставі закону, наприклад Закону «Про державний бюджет України на 2013 рік», відповідно до якого станом на 01 січня 2013 р. сума мінімальної заробітної плати складала 1147 грн.

грошового стягнення законодавець передбачив і певні гарантії від його безпідставного застосування. Так, на підставі ст. 147 КПК України особі, до якої його застосовано, надано можливість клопотати про скасування доцільності його застосування, якщо вона не була присутня під час розгляду цього питання. Вказане клопотання розглядає той слідчий суддя, який виніс ухвалу.

Про можливу динамічність застосування вказаного інституту на практиці свідчить ряд таких прикладів. Так, слідчий суддя Барського районного суду Вінницької області обґрунтовано відмовив у задоволенні клопотання про застосування грошового стягнення до свідка гр. А. у кримінальному провадженні № 12012010080000018, оскільки, всупереч вимогам п. 5 ст. 145 КПК, у клопотанні слідчого та доданих до нього матеріалах не наведено доказів отримання повістки свідком гр. А., що підтверджувало б порушення покладеного на нього процесуального обов'язку, передбаченого п. 1 ч. 2 ст. 66 КПК України.

Слідчий суддя Царичанського районного суду Дніпропетровської області своєю ухвалою у кримінальному провадженні № 196/1038/13-к скасував раніше накладене грошове стягнення на потерпілого гр. С. у розмірі 563 гривень 50 коп., оскільки у судовому засіданні потерпілий гр. С. причини свого неприбуття (на виклик слідчого о 10 год. 30.07.2013) обґрунтував зверненням до лікарні в цей день та надав відповідну довідку.

Слідчий суддя Печерського районного суду м. Києва обґрунтовано відмовив у скасуванні грошового стягнення у кримінальному провадженні № 42012000000004, оскільки з матеріалів, доданих до клопотання, вбачається, що виїзд за межі України, який зумовив неприбуття за викликом до слідчого 26.11.2012, 03.12.2012 та 06.12.2012, пов'язаний з участю у заходах, явка на які була не обов'язковою.

Тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом як захід забезпечення кримінального провадження застосовується у разі наявності достатніх підстав вважати, що є нагальна потреба тимчасово обмежити підозрюваного або законно затриману особу (в порядку, передбаченому ст. 208 КПК) у користуванні спеціальним правом (ч. 1 ст. 148 КПК України) з метою:

- припинення кримінального правопорушення;
- припинення або запобігання протиправній поведінці підозрюваного щодо перешкоджання кримінальному провадженню;
- запобігання вчиненню іншого кримінального правопорушення;
- забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням.

Отже, відповідно до глави 13 КПК України застосування вказаного заходу відбувається тимчасовим вилученням одного з документів, які посвідчують користування спеціальним правом на: керування транспортним засобом або судном; полювання; здійснення підприємницької діяльності (ч. 2 ст. 148 КПК України). Таке вилучення документів може відбуватися: по-перше, на підставі ухвали слідчого судді; по-друге, під час затримання чи процесуального оформлення затримання особи слідчим (прокурором

або уповноваженою службовою особою) в порядку, передбаченому ст. 208 КПК.

Вивчення матеріалів слідчо-судової практики вказало, що у зв'язку з наявністю двох самостійних підстав для тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом особи на практиці мають місце непоодинокі випадки неузгодженості процедури оформлення відповідного вилучення документів. На нашу думку, слідчі/прокурори повинні обирати процедуру оформлення такого вилучення з урахуванням системного аналізу змісту ст. 149 та ч. 5 ст. 208 КПК України. У зв'язку з цим проведення тимчасового вилучення документів, які посвідчують користування спеціальним правом, на підставі ухвали слідчого судді є процедурою виконання судового рішення і, відповідно, оформлюється слідчим (прокурором, уповноваженою службовою особою) окремим протоколом, що має назву «Протокол про тимчасове вилучення документів», який складається відповідно до вимог ч. 3 ст. 149 КПК. У тих випадках, коли вилучення документів відбувається під час затримання особи та його процесуального оформлення в порядку, передбаченому ст. 208 КПК, окремий протокол про тимчасове вилучення документів не складається, а вказані відомості за результатами особистого обшуку заносяться до «Протоколу затримання особи», як того вимагає ч. 5 ст. 208 КПК України. Відповідно до положень ч. 3 ст. 208 КПК зазначений вид протоколу має право скласти уповноважена службова особа, слідчий або прокурор.

Окремо слід зупинитися і на строках подання клопотання прокурором (слідчим за погодженням з прокурором) про застосування вказаного виду заходу забезпечення кримінального провадження. Якщо документи було попередньо вилучено в особи, клопотання подається прокурором або слідчим за погодженням з прокурором *не пізніше 2-х днів* з моменту тимчасового вилучення документів під час затримання особи. На підставі ч. 1 ст. 152 КПК пропуск зазначеного строку тягне за собою необхідність повернення тимчасово вилучених документів, однак на практиці виконання зазначеної норми закону чомусь ігнорується.

У тому випадку, коли документи знаходяться в особи, зазначене клопотання подається слідчим/прокурором лише за наявності підстав, передбачених у ст. 148 та ст. 150 КПК України і тільки *після повідомлення особи про підозру*. Зазначене клопотання розглядається слідчим суддею не пізніше *трьох днів* з дня його надходження до суду за участю прокурора та/або слідчого, підозрюваного, його захисника (ч. 1 ст. 151 КПК).

Слідчим, прокурорам та слідчим суддям необхідно враховувати, що відповідно до ч. 2 ст. 151 КПК України, якщо документи, які посвідчують користування спеціальним правом, не були тимчасово вилучені, зазначене клопотання може розглядатися лише за участю підозрюваного, його захисника.

Вивчення матеріалів слідчо-судової практики вказало, що в 95% випадків слідчими та прокурорами до суду подаються клопотання про тимчасове позбавлення саме права керування транспортним засобом. Причому слід констатувати, що вказані клопотання, незважаючи на їх значну пошире-

ність, на практиці в більшості випадків залишаються необґрунтованими та не містять всієї необхідної інформації для прийняття слідчим суддею законного та вмотивованого рішення. Про це, наприклад, свідчить спроба слідчого СВ Луцького МВ УМВС України у Волинській області застосувати вказаний захід до підозрюваного гр. В., який, керуючи автомобілем «ВАЗ-2108», допустив зіткнення з мопедом, внаслідок чого потерпілий гр. А. отримав тілесні ушкодження середнього ступеня тяжкості, про що до ЄРДР внесено відомості за ч. 1 ст. 286 КК України. Обґрунтовуючи своє клопотання, слідчий наполягав на доцільності позбавлення підозрюваного гр. В. права керування транспортним засобом строком на два місяці у зв'язку з тим, що застосування вказаного заходу дозволить запобігти можливості підозрюваного продовжувати вчиняти кримінальні правопорушення. У судовому засіданні підозрюваний гр. В. щодо застосування вказаного заходу заперечував, посилаючись на те, що працює приватним підприємцем, а можливість керування транспортним засобом є джерелом його заробітку. Ухвалою слідчого судді, відповідно до п. 4 ч. 2 ст. 150 КПК, визнано необґрунтованими причини, у зв'язку з якими ініційовано здійснити тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом та відмовлено в застосуванні тимчасового обмеження у користуванні спеціального права, оскільки підозрюваний гр. В. вчинив нетяжкий злочин, а право керування транспортним засобом є єдиним джерелом його заробітку.

На підставі наведеного прикладу слідчим/прокурорам при обґрунтуванні доцільності застосування вказаного заходу необхідно брати до уваги *тяжкість вчиненого злочину* (наприклад, ч. 1 або ч. 3 ст. 286 КК України), *наявність обставин, які обтяжують покарання* (наприклад, вчинення ДТП водієм у стані алкогольного сп'яніння, спроба залишити місце вчинення злочину або приховати сліди його вчинення) *та характеризують особу, яка його вчинила* (наприклад, коли автомобіль є єдиним джерелом прибутку особи, особа проживає у сільській місцевості та завдяки транспортному засобу веде власне господарство тощо).

У свою чергу, слідчий суддя, на нашу думку, розглядаючи кожне клопотання про застосування тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом, зобов'язаний врахувати не формальну відповідність його змісту вимогам ч. 2 ст. 150 КПК, а повно та всебічно з'ясувати обставини, передбачені в ч. 2 ст. 152 КПК, за необхідності викликати свідків та дослідити матеріали, що мають значення для вирішення поданого клопотання (ч. 4 ст. 151 КПК України).

Відсторонення від посади як захід забезпечення кримінального провадження дозволяє вже на досудовому етапі у випадках, передбачених законом, обмежити конституційне право особи на працю в разі, коли перебування на посаді підозрюваного сприяло вчиненню кримінального правопорушення або здатне зашкодити неупередженості досудового розслідування.

Редакцією ст. 154 КПК України передбачено як перелік різних суб'єктів, до яких може бути застосовано відсторонення від посади, так і різна тяжкість злочину, яка повинна бути врахована слідчим (прокурором) при ініціюванні вказаного заходу.

На нашу думку, мета відсторонення від посади є вирішальною при обґрунтуванні доцільності його застосування і полягає у недопущенні/запобіганні спробам підозрюваного, перебуваючи на своїй посаді:

- знищити або підробити речі і документи, які мають суттєве значення для досудового розслідування;
- незаконними засобами впливати на свідків та інших учасників кримінального провадження;
- іншим чином або протиправною поведінкою перешкодити кримінальному провадженню.

У зв'язку з цим цілком обґрунтованим є рішення слідчого судді Слов'янсько-Сербського районного суду Луганської області про відмову в задоволенні клопотання слідчого у кримінальному провадженні № 42013030560000007, внесеному до ЄРДР за ч. 5 ст. 191 КК України, про відсторонення від посади ОСОБА_3. У мотивувальній частині ухвали слідчий суддя наголосив, що при розгляді клопотання слідчим та прокурором не доведено наявності достатніх підстав вважати, що такий захід, як відсторонення від посади, необхідний для запобігання протиправній поведінці підозрюваного, який, перебуваючи на посаді, може знищити чи підробити речі і документи, що мають значення для досудового розслідування, незаконними засобами впливати на свідків та інших учасників кримінального провадження або протиправно перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином.

Відповідно до вимог ч. 1 ст. 156 КПК України клопотання про відсторонення особи від посади розглядається не пізніше 3-х днів з дня його надходження до суду за участю слідчого (прокурора) та підозрюваного, його захисника. У зв'язку з цим неявка особи, до якої ініційовано обрання вказаного заходу забезпечення, є підставою для перенесення судового засідання або відмови у його застосуванні (наприклад, коли особа перебуває на лікарняному або у відпустці).

При розгляді клопотання слідчий суддя повинен також врахувати, чи можливо застосуванням інших заходів забезпечення кримінального провадження досягти бажаного результату (наприклад, під час тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом, тимчасового доступу до речей і документів або накладення арешту на майно), як того вимагають положення ч. 3 ст. 132 КПК України.

Тимчасовий доступ до речей і документів є одним із найскладніших у застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження, спрямованих на відшукання та отримання інформації/доказів під час безпосереднього ознайомлення зі змістом, формою та ознаками речей і документів.

Системний аналіз положень КПК України вказує, що вказаний захід забезпечення кримінального провадження має дві різні форми застосування:

- тимчасовий доступ до речей і документів в загальному порядку, передбаченому гл. 15 КПК України;
- спеціальний порядок тимчасового доступу до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю, на підставі ст. 162 КПК. Необхідність застосування на практиці положень ст. 162 КПК виходить за межі

регулювання сфери кримінального судочинства і зобов'язує слідчого, прокурора та слідчого суддю звертатися до вивчення положень інших галузей права (наприклад, з'ясовувати предмет лікарської, банківської, комерційної, нотаріальної та державної таємниці, межі конфіденційної інформації про юридичну або фізичну особу, правовий режим персональних даних та ін.). У зв'язку з цим для обґрунтування правових підстав доступу до такого виду інформації з обмеженим доступом необхідно звертатися до змісту таких законів, як «Про інформацію» [3], «Про нотаріат» [4], «Про банки і банківську діяльність» [5], «Про телекомунікації» [6], «Про захист персональних даних» [7], «Про державну таємницю» [8], «Основи законодавства України про охорону здоров'я» [9], Цивільний кодекс України [10] та цілої низки підзаконних нормативно-правових актів.

Вивчивши матеріали судової практики на предмет встановлення причин відмови слідчих суддів у застосуванні вказаного заходу, слідчим необхідно мати на увазі, що у клопотанні про тимчасовий доступ до речей і документів, крім загальних вимог ст. 160 КПК України, чітко повинно бути зазначено:

- підстави вважати, що речі або документи перебувають у конкретної особи;
- значення цих речей або документів для даного кримінального провадження в контексті змісту ст. 91 КПК України;
- можливість використання як доказів (ст. 84 КПК) відомостей, що містяться в речах і документах, а також доведення вимоги ч. 3 ст. 132 КПК;
- посилання на те, що зазначені речі і документи не становлять собою і не включають відомості, які містять охоронювану законом таємницю (п. 3 ч. 4 ст. 163 КПК).

У разі ж застосування спеціального порядку доступу до речей і документів на підставі ст. 162 КПК України, крім вже зазначених положень, у клопотанні слідчого повинно обов'язково бути зазначене існування нормативних підстав отримання доступу до зазначеного виду інформації з обмеженим доступом та причини неможливості іншим способом довести потрібні обставини, як того вимагає ч. 6 ст. 163 КПК України.

Також типовими помилками під час застосування тимчасового доступу до речей та документів є незазначення у клопотанні слідчого точної назви юридичної особи, адреси володільця речей і період часу, за який необхідно здійснити доступ до документів, коли йдеться про банківську установу або юридичну особу. Досить розповсюдженою помилкою на практиці є звернення слідчого з клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів, які вже фактично вилучені в особи під час проведення огляду чи обшуку. У такому клопотанні слідчого повинно порушуватися питання не про отримання тимчасового доступу до речей і документів, а про накладення арешту на майно, оскільки застосування саме зазначеної процедури впливає зі змісту ч. 2 ст. 170, ч. 2 ст. 167 та ч. 2 ст. 172 КПК. Тому цілком обґрунтованою є відмова слідчого судді Заводського районного суду м. Запоріжжя у задоволенні клопотання слідчого про тимчасовий доступ до речей і документів за кримінальним провадженням № 12012089990000755. Обґрунтовуючи своє рішення, слідчий суддя зазна-

чає, що заявлене клопотання є алогічним, оскільки, відповідно до вимог п. 3 ч. 2 ст. 160 КПК України, у ньому повинно бути зазначено речі і документи, тимчасовий доступ до яких планується отримати, а виходячи з матеріалів кримінального провадження, вони вже фактично вилучені під час проведення огляду квартири по вул. Алмазній в м. Запоріжжі.

Тимчасове вилучення майна дозволяє на відносно короткий строк забезпечити вилучення майна у вигляді речей, документів чи грошей, які мають відношення до кримінального провадження, а також здійснити виїмку предметів, вилучених законом з обігу незалежно від їх відношення до кримінального провадження. Існування зазначеного права правоохоронних органів зафіксовано навіть як виняток при тлумаченні недоторканості права власності в ч. 2 ст. 16 КПК України.

Слід наголосити, що тимчасове вилучення майна може відбутися під час проведення лише трьох процесуальних дій, а саме: затримання особи, обшуку житла чи іншого володіння особи, а також у ході проведення огляду.

Строк утримання тимчасово вилученого майна працівниками правоохоронного органу без накладення на нього арешту не може перевищувати *одного робочого дня* після його вилучення. Обчислюючи вказаний строк, слід виходити з положень ст. 115 КПК України: якщо закінчення строку, який обчислюється днями, припадає на неробочий день, останнім днем цього строку вважається наступний за ним робочий день.

У той же час слідчі повинні пам'ятати, що немає необхідності звертатися з клопотанням до слідчого судді про накладення арешту на тимчасово вилучене майно, яке вилучено законом з обігу і було вилучено під час затримання особи, проведення обшуку чи огляду (ч. 5 ст. 208, ч. 7 ст. 236 та ч. 7 ст. 237 КПК). Такі речі поверненню не підлягають і вилучаються незалежно від їх відношення до кримінального провадження.

Тимчасово вилучене майно підлягає обов'язковому поверненню особі, якщо порушено строк звернення до суду за його арештом, а також у випадку визнання прокурором вилучення майна безпідставним та винесенням про це постанови (ст. 169 КПК України).

Арешт майна за загальним правилом спрямований на позбавлення особи можливості відчужувати конкретно визначене майно в ухвалі слідчого судді (суду) до моменту його скасування. Однак результати системного тлумачення ст. 170 та ч. 2 ст. 172 КПК дають можливість дійти обґрунтованого висновку, що чинним КПК України передбачено два види арешту майна. *Перший вид* арешту майна, за умови відповідності його ч. 1 та ч. 3 ст. 170 КПК, накладається на майно підозрюваного (обвинуваченого) або осіб, які в силу закону несуть цивільну відповідальність за шкоду, завдану діями особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння¹. *Другий по-*

¹ Джерелом підвищеної небезпеки є діяльність, пов'язана з використанням, зберіганням або утриманням транспортних засобів, механізмів та обладнання, використанням, зберіганням хімічних, радіоактивних, вибухо- і вогнебезпечних та інших речовин, утриманням диких звірів, службових собак та собак бійцівських порід тощо, що створює підвищену небезпеку для особи, яка цю діяльність здійснює, та інших осіб (ст. 1187 ЦК України).

лягає у накладенні арешту на майно у вигляді речей, якщо є достатні підстави вважати, що вони відповідно до положень ч. 2 ст. 167 КПК: підшукані, виготовлені, пристосовані чи використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення та (або) зберегли на собі його сліди; надані особі з метою схилити її до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та (або) матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи як винагорода за його вчинення; є предметом кримінального правопорушення, пов'язаного з їх незаконним обігом; набуті в результаті вчинення кримінального правопорушення, доходи від них, або на які було спрямоване кримінальне правопорушення.

За відсутності такого змістовного тлумачення підстав застосування арешту майна у відомчих та міжвідомчих нормативно-правових актах слід констатувати, що помилок у тлумаченні ст. 170 КПК України припускаються не лише слідчі, а й судові органи. Так, апеляційним судом Запорізької області безпідставно скасовано ухвалу слідчого судді Комунарського районного суду м. Запоріжжя за кримінальним провадженням № 1201280010000111 про накладення арешту на майно (автомобіль «Хонда») на тій підставі, що на момент винесення ухвали слідчим суддею водій автомобіля гр. Щ. не мав статусу підозрюваного, а перебував у статусі свідка. Хоча з матеріалів кримінального провадження випливає, що арешт майна був застосований на підставі заявленого цивільного позову за фактом вчинення ДТП, під час якого водій автомобіля «Хонда» гр. Щ. (який одночасно є і власником цього автомобіля) не впорався з керуванням та здійснив наїзд на пішохода гр. В., внаслідок чого останній помер, а дії водія було кваліфіковано слідчим за ч. 2 ст. 286 КК України.

Наступною, не менш важливою, проблемою практики є визначення строків арешту майна. На жаль, Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ (далі – ВССУ) у своєму інформаційному листі № 223-558/0/4-13 від 05.04.2013 припустився помилки, зазначивши в п. 11, що арешт майна накладається у межах строків досудового розслідування, передбачених ст. 219 КПК України [11]. Однак з системного аналізу гл. 17 КПК України стає очевидним, що арешт майна є безстроковим заходом, оскільки метою його застосування є забезпечення цивільного позову або можливої конфіскації майна, а також збереження до вирішення справи по суті майна, речей та предметів, які є доказами у справі. Крім того, ВССУ не врахував положення ст. 174 КПК України, в якій передбачено умови, порядок та чіткі підстави його скасування.

Також, ініціюючи питання про накладення арешту на майно, слід враховувати вартість майна співрозмірності заподіяних злочином збитків, як того вимагає п. 5 ч. 2 ст. 173 КПК. Крім того, відповідно до ч. 4 ст. 173 КПК, у разі задоволення клопотання слідчий суддя застосовує найменш обтяжливий спосіб арешту майна та зобов'язаний врахувати, що його застосування не призведе до зупинення або надмірного обмеження правомірної підприємницької діяльності особи або інших наслідків, які суттєво позначаються на інтересах інших осіб.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що існуючі особливості засто-

сування кожного з видів заходів забезпечення кримінального провадження пов'язані з тією обставиною, що КПК України передбачив власну процедуру для обрання кожного заходу. У зв'язку з цим різняться суб'єкт їх ініціювання, вимоги до клопотання, а також процесуальні строки на подання клопотання та його розгляд, сама процедура, види рішень слідчого судді та порядок їх оскарження. За таких обставин практичним працівникам правоохоронних та судових органів слід звертатися до змісту не окремих норм глави Кодексу, де регламентовано застосування конкретного заходу забезпечення кримінального провадження, а в цілому аналізувати зміст розділів 1-3, враховуючи принципи наскрізного функціонування окремих інститутів, загальних положень теорії доказів та завдань кримінального провадження. До наявних проблем функціонування вказаної системи заходів слід віднести новизну інституту, відсутність сталої слідчо-судової практики, відомчих узагальнень застосування окремих положень КПК України за конкретний період часу. Запроваджений у 2012-2013 рр. інструмент підготовки інформаційних листів ВССУ є досить позитивним чинником, що сприяє прискоренню уніфікації застосування окремих положень процесуального законодавства, який з часом замінять змістовні постанови пленуму ВССУ.

Також необхідно підкреслити, що до порушення процесуальних прав та свобод людини і громадянина у сфері кримінального судочинства призводить не існуюча недосконалість процесуальних норм, а саме практика їх застосування.

Запропоноване нами дослідження є лише початковим кроком на шляху проведення ґрунтовних теоретичних напрацювань, які повинні бути спрямовані на оптимізацію процедурно-правового механізму застосування приводу, грошового стягнення, тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом, відсторонення від посади, тимчасового вилучення майна, тимчасового доступу до речей і документів, а також арешту майна.

Бібліографічні посилання

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : прийнятий ВР України 13.04.2012, реєстр. № 4651-VI [Електр. ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/17>.
2. Лист ГСУ МВС України № 13/7-10682 від 26.07.2013, адресований ректору ДДВУВС Алфьорову С.М., з проханням доручити підготовку методичних рекомендації за темою «Особливості застосування заходів забезпечення кримінального провадження» кафедрі кримінального процесу університету; лист ГСУ МВС України № 13/11-19724 від 11.12.2013 р., адресований ректору ДДУВС Алфьорову С.М., з проханням доручити підготовку методичних рекомендації за темою «Процесуальний порядок тимчасового доступу до речей та документів» кафедрі кримінального процесу університету.
3. Про інформацію : Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2657-XII / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.
4. Про нотаріат : Закон України від 02 вересня 1993 р. № 3425-XII / Офіційний сайт ВР України [Електр. ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/42-12>.
5. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07 грудня 2000 р. № 2121-III / Офіційний сайт ВР України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.
6. Про телекомунікації : Закон України від 18 листопада 2003 р. № 1280-IV / Офіц. сайт ВР України [Електр. ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/show>.

7. Про захист персональних даних : Закон України від 01 червня 2010 р. № 2297-VI / Офіційний сайт ВР України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2297-17>.

8. Про державну таємницю : Закон України від 21 січня 1994 р. № 3855-XII / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3855-12>.

9. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19 листопада 1992 р. № 2801-XII / Офіційний сайт ВР України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>.

10. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV / Офіційний сайт ВР України [Електр. ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

11. Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження : інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримін. справ № 223-558/0/4-13 від 05.04.2013 / Офіц. сайт ВР України [Електр. ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show>.

Слипченко В.И. Меры обеспечения уголовного производства: особенности и проблемы применения во время судебного расследования. Выясняются существующие недостатки следственно-судебной практики, устанавливаются особенности и отдельные проблемы применения каждой меры обеспечения уголовного производства. Обоснована целесообразность системного и логического, а не буквального толкования отдельных норм УПК Украины, регламентирующих полномочия прокурора при согласовании ходатайства следователя о применении конкретной меры обеспечения уголовного производства. Предложены пути оптимизации следственно-судебной практики по применению отдельных видов мер обеспечения уголовного производства.

Ключевые слова: *уголовный процесс, досудебное расследование, правовой режим информации, меры обеспечения уголовного производства, процессуальная компетенция и самостоятельность следователя и прокурора.*

Slipchenko V.I. Measures to ensure criminal proceedings: the features and problems of application during pre-trial investigation. In this paper the author explores the shortcomings of investigative and judicial practices, establishes the features and some problems of application of each of measures to ensure criminal proceedings. The author substantiates the expediency of distribution shortcomings in the application of measures to ensure criminal proceedings into two separate groups, citing the results of a systematic analysis of the materials of the investigative and judicial practices and the questionnaire of practical workers. The first group includes those that are not directly dependent on the quality of work of the investigator, and the second - those that are directly related and depend on quality of work of the investigator. It has been proved the expediency of a systematic and logical, rather than a literal, interpretation of certain rules of CPC of Ukraine regulating the powers of the Prosecutor at the petition of the investigator on approval of the application of a specific measure to ensure criminal proceedings. Suggested ways to optimize the investigative and judicial practice on the application of certain types of measures to ensure criminal proceedings, substantiated expediency of certain changes and additions to existing legislation.

Keywords: *criminal proceedings, pre-trial investigation, legal regime of the information measures to ensure criminal proceedings, procedural competence and independence of the investigator and the prosecutor.*

Надійшла до редакції 25.12.2013